

BOCSKAI ISTVÁN TÖRÖK POLITIKÁJA A FELKELÉS ELŐESTÉJÉN*

A magyar történetírásban elterjedt az a nézet, hogy a Bocskai-felkelés kirobbanása szoros összefüggésben áll egy szultáni levél, egyesek szerint egy szerződéslevél illetéktelen kezekbe kerülésével. A források az eseményeket másképpen mesélik el, de az egyértelmű, hogy az említett dokumentum 1604 szeptemberében veszett el, amikor az Erdélyből kimenekült nemesekből és török hadakból álló temesvári táborra rátámadtak Dampierre ezredes magyar hajdúi. A tízkötetes Magyarország történetében a témát összefoglaló Makkai László véleménye a levélügyről a történet jelenkori bizonytalanságát is tükrözi: „Már a kortársak is sokat és sokfélet beszéltek a levélről vagy levelekről, s azóta se bizonyosodott be, hogy tulajdonképpen mi is történt.”¹

Különösen Szamosközy István azon adata sarkallt a források ismételt áttekintésére, amely szerint a temesvári rajtaütéskor Bocskai István szultáni szerződéslevele, vagy ahogy a történeti köztudatban is szerepel, *'ahdnâméja* került a hajdúk kezébe.

A Bocskai-felkelés történetét török részről Ibrâhîm Peçevî elbeszéléséből ismerjük. Eszerint volt Bocskainak egy rabja, akinek a nevét Peçevî nem említette a szövegben, csak Bocskai *emîrjének* nevezte. Vele folytatott beszélgetést a Habsburgok erőszakoskodásáról. Bocskai arra utalhatott ezzel, hogy korábban megfosztották erdélyi birtokaitól, és két éven át „tisztességes fogságban,”² őrizetben tartották Prágában. Ekkor az *emîr* azt javasolta: „Küldj engem a szerdárhoz! Megígérem, hogy elhozom segítségedre az egész oszmán sereget, és behelyeztetlek téged Erdély fejedelemségébe.”³ Bocskai István valamikor 1604 tavaszán útnak indította rabját azzal a látszólagos céllal, hogy gyűjtse össze kiszabadítására a váltságdíjat.⁴ Nagy László 1956-ban 23 levelet jelentetett meg a felkelés történetével kapcsolatban, amelyek mind Peçevî jólértesültségét, valamint Szamosközy István erdélyi történetíró adatainak hitelességét igazolták. Ezekből kiderült Bocskai rabjának a neve is, Murádnak hívták.⁵ A fogoly feltűnés nélkül vette fel a kapcsolatot az

* A tanulmány elkészültét az alábbi intézmények, ösztöndíjak támogatták: Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA, T. 034130), Mellon Fellowship, American Research Institut in Turkey (ARIT, İstanbul). Meg szeretném köszönni Claudia Römernek, Fazekas Istvánnak és Ernst Dieter Petritschnek a segítségét a kutatásaim idején.

¹ Makkai László: A Bocskai-felkelés. Magyarország története 1526–1686. I. (Főszerk. Pach Zsigmond Pál.) Budapest, 1987. 711. o.

² Benda Kálmán: Bocskai István. Budapest, 1993. 116. o. (Századvég Biográfiák); Benda Kálmán: A Bocskai szabadságharc. Budapest, 1955. 13. o.

³ „beni serdâra gönâder cümle müslimân ‘askerin senün imdâdına götürün ve seni Erdele krâl nasb etmeğe zâmin olayın” Peçevî, Ibrâhîm: Târîh-i Peçevî. II. (Szerk. Derin, Fahri Ç. – Çabuk, Vahit.) İstanbul, 1980.² (A továbbiakban: Peçevî II.) 299. o.; Karácson Imre: Török történetírók. III. Budapest, 1916. 178. o.

⁴ Szilágyi Sándor (szerk.): Szamosközy István történeti maradványai 1542–1608. IV. Budapest, 1880. (A továbbiakban: Szamosközy IV.) 240–250. o.; Kazinczy Gábor (szerk.): Gr. Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603 és Hídvégi Mikó Ferenc históriája 1594–1613 Bíró Sámuel folytatásával. Pest, 1863. (A továbbiakban: Hídvégi Mikó) 166. o.

⁵ Minden forrás másként nevezi a török rabot: Peçevî II., 299. o. (Böckányi emîr); Hídvégi Mikó 1863. 166. o. (Huszain=Hüsein); Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. (Ford. Juhász László.) Budapest, 1962. 431. o. (Monumenta Hungarica VI.) (Ibrahim); Nagy László: Okmányok a Bocskai szabadságharc idejéből. Hadtörténelmi Közlemények, 2. (1956) 301. és 305. o. (Murát = Murád).

ekkor Temesváron állomásozó erdélyi bujdosókkal, elsősorban a vezetőjüknek elfogadott Bethlen Gáborral. A tárgyalásba bevonták az akkori temesvári beglerbéget, Bektást is, akinek a tolmácsa a magyar renegátcsaládból származó Deák Mehmed⁶ volt, aki később maga is elnyerte a temesvári beglerbégi címet. Ő vitte Murádot Belgrádba, az itt székelő Lala Mehmed főparancsnok, vagyis szerdár elé.⁷ A rab teljesítette valódi feladatát, és tudatta, hogy Bocskai István hajlandó a szultán hűségére térni, ha megkapja az erdélyi fejedelemséget.

A török politikusok számára Erdély visszatérítése nagyon fontos volt. A tizenöt éves háború alatti kísérletek azt mutatják, hogy elsődlegesen az Erdélyben mindig létező török párton keresztül kívánták céljukat elérni. Mindezekből látszik, hogy Bocskai ajánlko-

⁶ Az édesapjáról, Márkházi Pál erdélyi trónkövetelőről, majd Ibrahim néven renegát török szandszákbégről, eddig két munkámban írtam: *From a Transylvanian principality to an Ottoman sanjak: the life of Pál Márkházi, a Hungarian renegade* c. tanulmányom most jelenik meg a szegedi *Chronica* című idegennyelvű történeti folyóirat 2004. évi számában. Ugyanerről a témáról olvasható még a *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung*, c. könyvem ötödik fejezetében (Schriften der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Nr. 42. Wien, 2003. 91–107. o.).

⁷ *Peçevi II*, 299. o.; *Karácson* 1916. 178. o. A magyar forrásokban Deák Mehmed néven nevezik, a török szakirodalom tévesen Dabbağ Mehmedként ismeri. A magyar eredetű melléknévét nem ismerve adták neki a téves melléknévét. Peçevitől tudjuk, hogy a temesvári pasa, Bektâş tolmácsa, írnoka volt. A Sicill-i osmanî című életrajzi lexikonban nem említi róla, hogy később temesvári beglerbégeként is szolgált. *Süreyya, Mehmed*: Sicilli Osmanî. (Kiad. Akbayar, Nuri és Kahraman, Seyit Ali.) IV. İstanbul, 1996. 1048. o. Tarih vakfı yurt yayınları 30. Ezen nem is csodálkozom, hiszen a híres oszmán személyiségek életrajzát egyedül elbeszélő forrásokból állították össze. Lásd az értékelésére: *Dávid Géza*: Az első szegedi bég, Dervis életrajzája. *Aetas*, 14/4. (1999) 17. o. 100. lábjegyzet.

zása beleillett a török koncepcióba. Lala Mehmed 1604 áprilisának első napján válszolt Bocskainak, akit arra ösztönzött, hogy írásban terjessze be elképzeléseit. Biztatásul megjegyezte, hogy Székely Mózeset is segítette a Porta, és bármit is kérnek a török földre menekülők, teljesíti a szultán. Itt arra utalt a szerdár, hogy az erdélyi menekültek 1603 őszén kérték a szabad fejedelmválasztás megerősítését, amelyet írásban szavatolt az oszmán kormányzat.⁸

Az egész történetet legrészletesebben Bethlen Gábor 1604. június 23-án kelt levele ismerteti. Ebből megtudjuk, hogy Murád rendszeresen megfordult Bocskai és a Temesváron időző Bethlen Gábor, illetve a Belgrádban állomásozó szerdár között. Ő tudatta Bethlennel Bocskai feltételeit, valószínű szóban, amit Bethlen Gábor pontokba szedve továbbított Belgrádba, innen pedig törökre fordítva kerültek a feltételek és kívánságok a szultán elé Konstantinápolyba. Ez a folyamat nagyon hasonlít azokhoz az esetekhez, amikor az erdélyi rendek és az új fejedelem egy pontokba szedett kérelemsort állított össze, mely alapján kiállították a Portán a szerződéslevelet (*'ahdnámét'*).

Bethlen levélből megtudjuk azt is, miként vélekedett Bocskai kinevezéséről és Erdély visszafoglalásáról: „Ebben nagyságod bizonios legien, hoga mind az hatalmas Chia-zartól, fő Muftitól, fő vezértől és Janichár Agától hit levele megien Nagyságodnak, és a fejedelemségről bottia zazlóia azokkal az cirkumstantiakkal megien az haddal egiüth, valaminth szintén Zultán Zulimán atta volt János király fiának az fejedelemséget mind az Tiszán innen való földel edgiüth, mert valamennél iobban tudiuk itt az Nagyságod dolgát ágálni Rédey Ferencz urammal edgiüth, ki nagyságod yo akaróia, azon igiekezünk, az Fő Vezér, fő Janichar Aga, az hatalmas Chiaszár derekas hadával edgiüth tized napra ide érkezik, az Tatar Hán fia zemelie zerént iö.”⁹

Bethlen úgy gondolta, hogy Bocskait olyan módon iktatják be, ahogy János Zsigmondot. Nem tudom, hogy az 1541-es Erdélyre és Kelet-Magyarországra, vagy pedig a második, 1556-os, Lengyelországból való visszatérés utáni szultáni megerősítésre kell-e jelen esetben gondolnunk.¹⁰ Abban sem vagyok biztos, hogy maga Bethlen pontosan tudta, milyen fázisokra is osztható János Zsigmond és a Porta viszonya. A korabeli erdélyi történeti hagyomány azonban úgy tartotta, hogy a példának tekinthető állapot feltétel nélkül János Zsigmond uralma idején alakult ki, amikor is a legnagyobb terület állt Kelet-Magyarországból Gyulafehérvár uralma alatt. Azért kerülhetett be utalás a Bethlen-levélebe a tiszántúli területek visszakerüléséről, hogy ezzel még kecsegtetőbbnek tűnjön Bocskai előtt a leendő erdélyi fejedelemség. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem lehetett semmilyen komoly remény arra, hogy ezekről lemond a Porta.

Nem kerülheti el a figyelmünket a szultántól, a müftitől és a janicsár agától várt „hit level” sem. Úgy véljük, Bethlen ígérete arra utal, hogy az említett méltóságok mind *'ahdnámét'* fognak küldeni. A mai kor kutatójának idegenül hangzik mindez, mivel tudjuk, hogy az Oszmán Birodalomban csak a szultánnak volt joga szerződéslevelet (*'ahdnámét'*) kiállíttatni. Külön tanulmányt érdemelne, hogy a korabeli magyar és török nyelvhasználat mit is tartott *'ahdnáménak'*. Most csak arra utalok, hogy az 1605-ben a portai tárgyalások alatt Bocskai követei – valószínű tájékozatlanságból, avagy nem a megfelelő termi-

⁸ Papp Sándor: Székely Mózes erdélyi fejedelem hatalomra kerülésének diplomáciai tanulságai, avagy egy nagyvezíri előterjesztés (telhís) keletkezése. *Aetas*, 14/4. (1999) 71–88. o.; *Papp* 2003. 113–117. o.

⁹ Nagy 1956. 302. o.

¹⁰ Papp 2003. 70–71. o.

nológiát alkalmazva – nem csak a szultántól, hanem a magasabb portai tisztségviselőktől is *'ahdnâmét* kértek, amely miatt a szultán mérgében el is pirult.¹¹

A magyar szóhasználat összemosta a „hitlevél” (*literae fidei publicae, Freibrief*) kifejezésben a szultáni szerződéslevél (*'ahdnâme-i hümayûn*) és a „menedéklevél” (*salvus conductus, Freibrief*) fogalmát. Nem lehetetlen, hogy Bethlen a szultán igazi *'ahdnâméj*án kívül olyan hitlevelekre (*salvus conductus*) kívánt utalni, amelyekben a portai urak biztosították volna Bocskait támogatásukról. Ugyanebben az értelemben kaptak a Habsburg-követek is *'ahdnâmét* a budai pasáktól, vagyis *salvus conductust*, amikor útnak indultak Konstantinápoly felé.¹²

Az események nem várt kibontakozást adtak az erdélyi és török terveknek. Az Isztambulból indult török sereg közel egy hónappal később érkezett meg Belgrádba, mint azt Bethlen ígérte. A nagyvezír, Malkocs Ali pasa útközben rosszul lett, és néhány nappal azután, hogy Belgrádba jutott, elhunyt. Lala Mehmed, aki ugyanitt várta a feljövő török sereget, addig, amíg 1604. augusztus 5-én kezébe nem vette a nagyvezírségre és szerdárságra kinevező iratot, semmit sem tehetett az erdélyiekért.¹³ Ezután azonban azonnal írt Bocskainak, és beszámolt a késelem okáról. Ugyanakkor megemlékezett a török katonasággal érkezett szultáni *'ahdnâméről* is, amely azonban messze nem azt tartalmazta, amit Bethlen ígért. Nem Bocskai kapott szultáni szerződéslevelet, hanem az erdélyi rendek kaptak megerősített jogokat a szabad fejedelmválasztásra. Talán a csalódást akarta enyhíteni a nagyvezír, amikor felszólította Bocskait, hogy jöjjön a török területre Gyula mellé, ahol megtörténhet a választás, mert az erdélyi menekültek őt kívánják fejedelmükül: „Értjük azért mi az itt való Erdély magyar fő embereknek, kik ide az hatalmas császár szárnya alá iöttenek kegyelmedhez oly io akaratiokat, hogy az mint hatalmas Császártul Ahtmame (!) levéllel nyertek és szereztek azt magoknak, hogy szabad választásból való fejedelmet valakit ők akarnak azt választhassanak, és az ő választásokat az hatalmas Császár is ereiekben hagyván, Erdély országot feiedelmével együtt tartozzék megh oltalmazni, kegyelmedeth egy akarathból feiekké és feiedelmekké akariák választani, mint ilyen böcsületes Urat kinek mind Erdélyben s mind Magyar országban sok öröksége legyen.”¹⁴

¹¹ Csonka Ferenc–Szakály Ferenc: Bocskai kiséretében a Rákosmezőn. Budapest, 1988. 162. o.

¹² Fekete Lajos: Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatik der türkischen Botmässigkeiten in Ungarn. Budapest, 1926. 17. o. „... ve bu cânibe gönderilen elçinüz içün 'ahd-nâme taleb olunmuş yazıldı ve mühürlenüb âdeminüze verildi... [A hozzánk küldendő követeknek 'ahdnâmét kértetek, amelyet megíratunk és lepecsételtük, majd az embereteknek átadtuk.]” A török hódoltság idején megszokott volt, hogy egy hitlevelet, vagyis *salvus conductust* 'ahdnâmeként neveztek. Vesd össze: Szilády, Aron–Szilágyi, Sándor: Török magyarkori államokmánytár I. (A továbbiakban: TMAOT I.) 1868. 47–48. o. „A felséges szultán Ahmed khán idejében Bocskai István által követségbe küldött Kékedi György nevű felső magyarországi fő embernek adott athnamé fordítása, mely magyarul volt szerkesztve.” Bár nem tartozik szorosan a témánkhoz, de nagyon izgalmas probléma, hogy Bocskai 1605. évi követsége főkövetének, Kékedi Györgynek adott oltalomlevél, annak ellenére, hogy külön leírták: magyarul szerkesztették meg, mégis fennmaradt török nyelven is. Kovács Zsuzsának, a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosának köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet a tárgyalat okmányra, amely Keresztési Papp Miklós hagyatékában maradt fenn. A levél azért is figyelemre méltó, mert egy európai kéz által készült átirat korai (19. századi) fény- vagy másfajta – általam ismeretlen – technikával készült másolata. A szöveg nyelvéllapotából arra következtetek, hogy az a korabeli oszmán szóhasználatot követi, nem tűnik későbbi fordításnak. Nagyon izgalmas, hogy vajon ki és miért fordított le egy magyarul szerkesztett hitlevelet oszmán-törökre, s ki lehetett a lemásolója? MOL R 147 K. Papp Miklós 14. cs. (II. B. 2.) XVII. század. (1607–1699) fol. 127.

¹³ Danişmend, İsmail Hâmi: İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. III. 1972. 231–234. o.

¹⁴ Nagy 1956. 303. o.

Az ekkor küldött szabad fejedelmválasztást engedélyező szultáni szerződéslevelet ('*ahdnâmét*) anélkül, hogy azonosítani tudta volna, kétszer is kiadta Szilágyi Sándor.¹⁵ A Nagy László által publikált Bocskai-levelek ismerete nélkül én sem tudtam volna kideríteni, hogy ez az irat a sokat vitatott *szultáni szerződéslevél*.¹⁶ A szakirodalom az addig ismert források alapján egy Bocskai István névére szóló '*ahdnâme-i hümayûn* érkezését tartotta valószínűnek. A Porta álláspontja azonban teljesen érthető. Nem akarták, hogy Bocskai esetleges visszalépése – amire lehetett számolni – vagy esetleges halála – mint előbb Székely Mózes esetében –, hiábavalóvá tegye a nagy anyagi áldozatokat kívánó akció sikerét. A szöveg tartalmát megvizsgálva nem lehet kétséges, hogy egy valódi, az erdélyi rendeknek adott szultáni szerződéslevéllel van dolgunk. A szabad fejedelmválasztáson kívül megígérte a szultán, hogy ha a magyar urak a felkelés veresége miatt kiszorulnának az országból, akkor az Oszmán Birodalomban kapnak kárpótlást. Ha pedig elfoglalnak Habsburg-kézben levő várakat, akkor azok az erdélyiek kezében maradnak. Tíz évig elengedte az erdélyi adót, ezután pedig csak a Székely Mózes szerződéslevele szerinti 10 ezer arany fizetését kötötte ki. Ígéretet tett arra, hogy a három év óta, tehát 1601-től, Báthori Zsigmond visszatérésétől számítva fogságba esett erdélyieket szabadon engedik. A dokumentum dátuma hiányos, ezért nem sikerült korábban azonosítani: „*Mohorim holnapban Ziliuri-ben költ.*“ Muharrem hónap 1604-ben május 30-tól június 28-ig tartott, ez a dátum beleillik az események kronológiájába.¹⁷

Nem tudok arról, hogy Bethlen fenti ígérete szerint a magasabb portai méltóságok küldtek-e hitlevelet (*salvus conductus*), arról azonban igen, hogy az újonnan kinevezett temesvári beglerbég, Celâlî vagy Deli Hasan, egy ilyen típusú levélben keresztül jelentette be, hogy kinevezték az Erdélybe küldendő török sereg parancsnokának. Levelében felszólította Bocskait, hogy jöjjön török területre, ahol megtörténhet a választás, amelynek jogi alapja Deli Haszán szerint is a már az erdélyi menekültek kezében lévő szultáni szerződéslevél ('*ahdnâme*) volt.¹⁸

Az egyszerűnek tűnő erdélyi bevonulást néhány esemény akadályozta. Egyrészt Bocskai lemondott a török támogatásról. A hosszú hónapokig elhúzódó ügyet elunta, és kiegyezett a prágai udvarral. Visszakapta erdélyi birtokait és elindult végiglátogatni őket.¹⁹ Közben felvonultak a török és tatár hadak a törökpárti erdélyi nemesek mellé, és várták az alkalmat, hogy bevigyék az új fejedelmjelöltet. Ez az erőcsoportosítás nem kerülhette el a Habsburg-katonaság figyelmét, amely attól tartott, hogy a törökök Lippát akarják visszafoglalni.²⁰ Giacomo Barbiano, Belgioso grófja Dampierre ezredet küldte

¹⁵ Szilágyi Sándor (szerk.): Rozsnyai Dávid, az utolsó török deák történeti maradványai. Pest, 1867. 227–229. o. MHHS VIII.; TMAOT I. 43–45. o.

¹⁶ Az okmány identifikációjára lásd Papp Sándor: Gondolatok Bocskai István szultáni megerősítésének történetéhez. In: „Nem búcsúszom...” Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére. (Szerk. Szegfű László.) Szeged, 1994. 34–39. o.

¹⁷ Papp 2003. 252–258. o.; Egyetemi Könyvtár, Kézirattár (Budapest), LEO 271.; Mikó Imre, gróf: Erdélyi történelmi adatok. II. Kolozsvárt, 1856. 315–320. o.

¹⁸ Nagy 1956. 304–305. o.

¹⁹ Benda Kálmán (szerk.): Magyarország Történeti Kronológiája. II. Budapest, 1983.² 120. o.

²⁰ „Aus sybenbürgen haben wir, dass die türggen ein grossen Einfall in die Wallachey gethan und den Radul Weyda herausgeschlagen, welches dem Feindt, der sich umb Themeswar stark versamblet, bei des unabgedanken Kriegsvolks Meuterei in Sibenbürgen ein gewünschter Handel sein würt.” (1604. 04. 07.) Veress, Andrei: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. VII. București, 1934. 201. o. Nr. 179.; „Aus Clausenburg von 4-ten dics würt geschrieben des Tarterhans Sohn seye mit 12000 Tartern und in 8000 Janitscharen über die Tonaw gezogen, und zu besorgen er mächte Lippa belagern.” (1604. 09. 14.) Veress VII. 1934. 227. o. Nr. 202.

magyar hajdúival a temesvári tábor felszámolására. Szeptember 12. és 13. éjjelén a zömében magyar sereg rátört a pihenő török-erdélyi táborra, és szétverte azt.²¹

A tanulmány elején ismertetett nézetek szerint a Temesvár melletti összecsapásnál fontos iratokat vesztek el az erdélyi menekültek. Ezekben a történetírás vagy a török párti ellenzék és Bocskai kapcsolatára vonatkozó levelezést, vagy egyenesen Bocskai szultáni szerződéslevelét látta. Az erdélyi menekültek szeptember 14-én beszámoltak Bocskainak a veszteségeiről, ebből a levélből kiderül, hogy a szultáni udvarból a szabad fejedelmválasztásra küldött *'ahdnâme* nem veszett el.²² Szamosközy István magyar nyelvű jegyzetei között olvashatunk egy regénybe illő esetet két hasonló változatban is, amely szintén a most tárgyalt témához köthető: Eszerint az említett Murád fogoly is hozott egy szultáni levelet, amely Bocskai, az erdélyi ellenzék és Lala Mehmed kapcsolatát érintette. Az elbeszélések tanúsága szerint egy lovat kívánt átadni Bocskainak, mintha ez képezne a váltságdíját, és ennek a nyergébe építették be a szultán levelét. A fenti történetből arra következtettek, hogy az erdélyi „*libera electiot*” engedélyező szultáni szerződéslevelével a temesvári rajtaütés idején két példányban – eredetiben és fordításban is – létezett. Ez utóbbit kívánták a török párti magyar urak Murádon keresztül Bocskaihoz eljuttatni, a török fogoly azonban nem merte folytatni az útját a Habsburg-katonaság tevékenysége miatt, és bemenekült Gyulára. Így csak később, a már győzelmet aratott és magyar fejedelmnek kinevezett Bocskainak adhatta át a rábízott levelet Kassán.²³ Mindezekből az derül ki, hogy a felkelés kitörésekor semmilyen szultáni *'ahdnâme* nem volt Bocskai kezében.

Mint láttuk, a felkelés előestéjén Bocskai visszakapta erdélyi-partiumi birtokait a Habsburg-kormányzattól, és éppen ezeket járta végig, amikor Szatmáron fülébe jutott a temesvári hajdútámadás híre. Sennyei Pongrácnak meg is említette egy levelében, hogy „az hir felölem ez közönségesen, hogy mikor minap a hajdság Tömösvárnál megverte [a török-erdélyi tábor], egy levelet találtak volna Bethlen Gábor deákja²⁴ zsebében, kit ide az király képe nek hoztak volna”.²⁵ Lehetséges, hogy Bethlen és Bocskai levelezése elveszett Temesvár mellett, de nem került Belgiojoso kezébe. Bethlen viszont bizonyára azért terjesztette ezt a hamis hírt, mert ezzel akarta rávenni Bocskait, hogy ha nem is meggyőződésből, de félelemből ne lépjen vissza a török támogatás elfogadásától.

Bocskai István tetteit 1604 őszén a Habsburg-kormányzattól való félelme motiválta. Amikor szeptember 28-án magához vette Belgiojoso levelét, hogy menjen el vele tárgyalni a rakamazi táborba, arra gondolt, hogy el akarják fogni, mert a törökkel felvette a kapcsolatot. Ma már tudjuk, hogy a Habsburg-generális csak anyagi segítséget remélt a magyar mágnásoktól a háború folytatására. Bizonytalanságában Bocskai magához hívta a legmegbízhatóbbnak tartott embereit, hogy megtárgyalja velük, mitévő legyen.²⁶

²¹ A fenti gondolatmenet alapján korrigálni kell a Kronológia adatát, hiszen a hajdútámadás nem 1604. szeptember 14-én éjjel, hanem egy nappal korábban történt. Lásd még: Nagy 1956. 306–308. o.

²² Nagy 1956. 306. o.

²³ Szamosközy IV. 1880. 229, 243–244. o.; Nagy 1956. 306. o. „... az hatalmas Császár mi nekünk Ahtname levelében töb kívánságunkal egyctemben az libera electiot is megengedte, kinck pariaiat oda küldtük Nagyságodnak...”

²⁴ Bethlen deákjának a neve Fenessy István volt. Szamosközy IV. 1880. 243. o.

²⁵ Szilágyi Sándor – Tasnádi Nagy Gyula – Menciai Ferdinánd – Kluch János: Gyulafy Lestár följegyzései. Keczer Ambrus naplója. Krmann Daniel superintendens 1708–1709-iki oroszországi útjának leírása. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból. II. Budapest, 1894. 35. o.

²⁶ Kronológia II. 1983. 427. o.

Forduljon-e kegyelemért a Habsburg-udvarhoz, vagy folytassa a félbeszakadt kapcsolatkeresést a törökkel? Miután nem bízott abban, hogy visszaszerezheti a Habsburg-udvar bizalmát, elhatározta, hogy a töröktől kér segítséget. Az emberei azonban kilátástalannak tartották ezt a lépést, s hogy magukat mentse, feljelentették a császáriaknak.²⁷ Ezért indult meg a katonai támadás a várai ellen, de a Habsburg-seregben szolgáló hajdúkaptányokat megnyerte a maga ügyének. Így 1604. október 15-én az ellene vonuló seregre Álmosd és Diószeg (Bihar megye) között rajtaütöttek Bocskai katonái, és a hajdúk átállása következtében győzelmet arattak.

Mint a fentiekből látható, egy török segítséggel történő erdélyi beiktatási kísérletből a töröktől meg nem szállt Magyarországra kiterjedő Habsburg-ellenes felkelés bontakozott ki. A Budán székelő nagyvezír, Lala Mehmed gyorsan felismerte a megváltozott viszonyokban rejlő lehetőséget. Négy nappal az Álmosd és Diószeg közötti győztes hajdútamadás után tudatta Szeben lakóival, hogy Bocskait erdélyi fejedelemnek tette, és ha nem hódolnak be neki, akkor a városukat elpusztítja.²⁸

A katonai győzelmet hamarosan követte Bocskai István szultáni megerősítése. Kátib Çelebi történeti műve alapján Na'îmâ azt írja, hogy miután Kassát elfoglalták a magyarok, a tatár és török katonai segítség mellett a Portáról megjöttek a beiktató jelvények is: „*Bocskainak elküldték a magas Portáról a kinevező levelet, a kaftánt, a süveget és a zászlót az erdélyi királyságra.*”²⁹ Egyéb források és a szakirodalom alapján módunk van a fentieket alaposan kiegészíteni, illetve pontosítani. Az ekkor átadott dokumentumot a Magyar Országos Levéltárban őrzik. Az okmány azért is bír különleges jelentőséggel, mert ez az első olyan magyar fejedelemnek szóló szultáni kinevező levél 1529 óta, amely nem csak másolatban vagy fordításban, hanem eredeti példányában is fennmaradt. A típusa *berât-i hümayûn*, másnéven *menşûr*, amelyet végleges szultáni megerősítő levélnek nevezhetünk.³⁰ A magyar szakirodalom ezt a dokumentumot egyértelműen szultáni szerződéslevélnek ('*ahdnâme-i hümayûn*nak) tartja.³¹ Ennek a tévedésnek az az oka, hogy az iratról készült mindkét magyar fordítás – egy a XVII. század végi Rozsnyai Dávid tollából és egy a XIX. század végi Sziládi Árontól – egyformán '*ahdnâménak* titulálja.³² Mindez visszavezethető arra, hogy az eredeti dokumentum hátoldalán a következő kétnyelvű megjegyzés olvasható: „*hâlâ Erdel hâkimi olan Bâtôrâyı Bôçkâyı İştvan krâla* [Báthori-Bocskai István királynak, a jelenlegi erdélyi fejedelemnek]; *A[nn]o Mahometis 1013. Mehemett Czászár Athnaméja Bocskai Istvan fejedelemnek.*” A török nyelvű idézetben igen érdekesen fordul elő Bocskai István neve. Nem tarthatom azonban tévedésnek ezt a szokatlan „Báthori-Bocskai” névalakot, annak ellenére sem, hogy a fejedelem természetesen sohasem viselte ilyen formában. Orhonlu török történész által kiadott *telhîsek*, vagyis nagyvezíri előterjesztések között a 158. számú jelentésben ('*arz*),

²⁷ Nagy 1956. 313–314. o.; Szabó Károly – Szopori Nagy Imre: Gyulafy Lestár följegyzései. Martonfalvy Imre deák emlékiratai. A Pálóczi Horvát család naplója. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. I. Budapest, 1881. (A továbbiakban: *Gyulafy I.* 1881.) 31. o.

²⁸ Mikó III. 1858. 319–320. o.

²⁹ „*Bôçkâyıya âsitâne tarafından i'tâ olunan Erdel krâllığı menşûrüm ve hil'at ve uskûf ve 'alem ile irsâl eyledi*” Na'îmâ, Mustafâ: *Tarih-i Na'îmâ*. I. İstanbul, 1283 A. H. (1866.) 405. o.

³⁰ MOL Török iratok. R. 315. Nr. 33.

³¹ Szilágyi Sándor: Erdélyország története tekintettel a mivelődésre. II. Pest, 1866. 50. o.; Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek. Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae. V. 1879. 295. o.; Magyarország története (1526–1686). I. (Főszerk. Pach Zsigmond Pál, szerk. R. Várkonyi Ágnes.) Budapest, 1987. 726. o.; Kurze Geschichte Siebenbürgens. (Szerk. Köpeczi Béla.) Budapest, 1990. 533. o.

³² *Hon és Külföld*, 2. (1842) 91–92. o.; TMÁOT I. 1868. 45–47. o.

amelyet 1604 végén Lala Mehmed küldött a Portára, szintén előfordul ez a változat.³³ Úgy vélem, hogy ennek a szokatlan névalaknak a felbukkanása két dologra utal. Egyrészt a Magyarországon állomásozó törökök tisztában voltak azzal, hogy Bocskai rokonsági viszonyban van a Báthori-családdal: Báthori Zsigmond nagybátyja volt; másrészt Bocskait Báthori Zsigmond politikai örökösének tartották. Miután Báthori Zsigmond 1601-ben visszatért, és rendezte ügyeit a Portával, egy új szerződéslevelet állítottak ki számára. Ez az aktus volt a kapcsolódási pont a török hatalom és az új magyar fejedelemségek között.

Olyan adatok is felbukkannak, amelyekből kiderül, hogy Bocskai István a Habsburg-kormányzattal folytatott tárgyalásakor szintén Báthori Zsigmond uralmát és viszonyait tekintette kiindulópontnak. A Habsburg-párti Thurzó György levelében arról tájékoztatta a magyar fejedelmet, hogy azért tevékenykedik a bécsi udvarnál, hogy a béke megkötése után Bocskai olyan módon kapjon megerősítést a császár-királytól az erdélyi fejedelemségre, ahogy az Báthori Zsigmond idején volt.³⁴

A szultáni udvar tehát Báthori Zsigmond 1601-es ismételt megerősítésétől számította Erdély visszatértét, annak ellenére, hogy sem Báthori, sem Székely Mózes nem tudta a hatalmát megtartani a Habsburg-kormányzattal szemben. Ezt támasztja alá, hogy az erdélyi szabad választást engedélyező – fentebb részletesen érintett – szultáni szerződéslevél is úgy rendelkezett, hogy a három éve, tehát 1601-től fogságba került erdélyieket fogják a törökök szabadon bocsátani.

Bocskai szultáni kinevező levele, vagyis *berátja* 1013 *cemâziyü l-âhir* hónap közepe harmadában, vagyis 1604. november 5–14. között keletkezett Budán, tehát nem Isztambulból érkezett. Ezt a *berât-i hümayûnt* a nagyvezír állította ki a szultán nevében, az iratot tehát egy szultáni tigrával ellátott üres papírra jegyezték le. A turkológiai szakirodalom az ilyen típusú okmányokat „*bianco fermânnak*” nevezi.

Az alábbiakban röviden ki kell térnem arra is, hogy ki adta át Bocskainak a tárgyalás megerősítő diplomát. Az újabb magyar szakirodalom egyértelműen Bethlen Gábort tekinti az irat kézbesítőjének, esetleg megemlítenek mellette egy névtelen török csauaszt.³⁵ Fennmaradt Bethlen Gábor egyik követutasítása (1620. 07. 30.), amelyben már, mint fejedlem emlékezett vissza a Bocskai-felkelésre. Ebben valóban azt állította, hogy ő küldte a „császár neve alatt jött hitlevelet” Kassára.³⁶ Ez az esemény azonban nem a szultáni kinevező irattal van kapcsolatban, hanem a szabad választást engedélyező szultáni szerződéslevéllel. Ennek a másolatát vagy fordítását – mint láttuk –, Temesvár mellől Murád, Bocskai rabja nyeregbe építve vitte Kassára.³⁷ Az összecsapás után az eredeti török nyelvű változat még mindig a temesvári táborban lévő erdélyi menekültek kezében volt,³⁸ s ezt vihette Bethlen Bocskaihoz. Ugyanakkor egy Szamosközy-nél fennmaradt történet szerint, 1604. november 19-én Hadzsi Hüszein (Hatzi Huzaim) főajtónálló (*kapıcı başı*) övezte Bocskai derekára a szultán ajándékát, egy díszes kardot, és ígérte meg a további

³³ *Orhonlu, Cengiz: Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597–1607)*. İstanbul, 1970. 121–124. o. Nr. 158.; *Dávid Géza – Fodor Pál: Magyar vonatkozású török állami iratok a tizenötéves háború korából. Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (1983) 459–461. o. Nr. 25.

³⁴ MOL E 169 (Thurzó cs. levéltára) 8. csomó 74. fasc. Fol. 16. Thurzó György levele Bocskai Istvánhoz, Bécs (?) 1605. 08. 29.

³⁵ Magyarország története (1526–1686). I., 1987.² 726. o.; *Kurze Geschichte Siebenbürgens*. 1990. 533. o.; *Kronológia II*. 1983. 428. o.

³⁶ TMAOT I. 1868. 239–240. o.

³⁷ *Szamosközy IV*. 1880. 243–244. o.

³⁸ *Nagy 1956*. 306. o.

török segítséget.³⁹ Úgy vélem, hogy az említett *kapuci bası*t csak az ajándékok átadása miatt küldték Bocskaihoz, a szultáni megerősítő okmányt nem ő hozta.

A *berát* szövegéből egyértelmű, hogy két szultáni *müteferrika*, Ali és Mehmed kézbesítette mind a kinevező okmányt, mind a vele érkező uralkodói jelvényeket. Aliról egyelőre nem sikerült semmit megtudnom, ellenben Mehmed, vagy más néven Uzun Mehmed többször megfordult Bocskai környezetében.

Összefoglalás

Megállapítható, hogy a szabadságharc kitörése előtt Bocskai elsősorban a török hatalom katonai erejére kívánt támaszkodni, s célja az erdélyi fejedelemség megszerzése volt, ugyanakkor készen állt elfogadni a szultáni fennhatóságot. A Porta az előzetes tárgyalások után nem állított ki Bocskai István részére sem szultáni kinevező okmányt, sem szerződéslevelet. Konstantinápoly hasonlóan járt el az erdélyi menekültek és választott vezetőjük esetében, mint ahogy a 17. században is többször, a Habsburg-ellenes magyar rendek esetében: A magyar előkelőknek biztosította a szabad uralkodóválasztás lehetőségét.⁴⁰ Ez az okmány két példányban is útban volt Bocskaihoz, de a katonai fellépés pillanatáig egyik sem jutott el hozzá; ugyanakkor nem került a temesvári erdélyi–török táborra rátörő Dampierre-hajdúk kezébe sem.

A nagyvezír, Lala Mehmed a felkelés első pillanatában érezte, hogy mekkora jelentőséggel bír a Habsburg-ellenes támadás, s azonnal kinevezte Bocskai Istvánt Magyarország királyának és Erdély fejedelmének. Nem hiszem, hogy a nagyvezír erre a lépésre teljesen magától szánta volna rá magát, bizonyára magyar kérésnek engedett a kinevező okmány (*berát-i hümayın*) kiállításakor. Ebben az aktusban benne rejtett egy korábbi politikai szándék is, amelyet mind az oszmán hatalom, mind a hozzá kötődő Habsburg-ellenes magyar urak képviseltek: visszaállítani a török uralom alatt álló Magyar Királyságot.

Az 1604. év végén lépések születtek arra, hogy kialakítsák az új magyar állam és a Porta közötti viszonyt. Egyrészt Lala Mehmed pasa nagyvezír tovább folytatta a politikai agitációt a magyar urak között. Egy behódoltató pátentet bocsátott ki 1605 januárjában, miszerint a szultán Bocskait egész Magyarország királyságába akarja helyezni, a magyar urak pedig térjenek a hűségére.⁴¹ Nemsokkal azelőtt pedig úti passzust állíttatott ki Bocskai követei számára, akiknek a feladata az volt, hogy konstantinápolyi tárgyalások során létrehozzák a Portával a magyar állam helyzetét rendező békeszerződést.⁴²

³⁹ Szamosközy IV. 1880. 257. o.

⁴⁰ Papp Sándor: Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. *Studia ad tricentennarium belli principis Francisci Rákóczi pro partia et libertate. Hadtörténelmi Közlemények*, 116. (2003/2–3.) 633–669. o., különösen 647–152. o.

⁴¹ MOL E 169 (Thurzó cs.levéltára) 18. csomó 74. fasc. Fol. 11. Lala Mehmed nagyvezír magyar nyelvű hódoltató pátense. Belgrád 1605. 01. 15.

⁴² Papp Sándor: Török-magyar tárgyalások és szerződéskötés 1605-ben. *Historia Manet*, Demény Lajos Emlékkönyv. București, 2001. 119–135. o.; Papp 2003. 125–134. o.; lásd még a 12. lábjegyzetet.

MELLÉKLET

Lala Mehmed pasa nagyvezír behódoltató parancsának másolata a magyar nemességnek⁴³

Mi Mehemet Pasa Istennek kegyelmességéből az hatalmas Török Császárnak fővezére, minden országának gondja viselője és hadainak fő szerdára, teneked magyar úr barátomnak minden hozzánk illendő tisztességes dologban barátságos magam ajánlását írom.

Bizonyosak vagyunk abban, hogy tenálad is nyilván vagyom az fölséges Bocskai Istvánnak, az hatalmas császártul fejedelemségre való választása, kinek ő hatalmassága Magyarországnak királyságát, Erdélyországnak örökös uraságát, és az székelyeknek ispánságát megadta, melyből ő hatalmassága, Istennek kegyelmességéből meg is akarja erősíteni. Addig nem nyugszik, sem győzhetetlen hadának fegyvere hivelyiben bé nem teteték, fogyhatatlan kincsinek erszényének szája be nem kötteték, valameddig afelől megíratott fejedelemségben öfölségét megotalmassá, és örökössé nem teszi, mind azokkal, valakik nékie fejet hajtának és tüle hallatnak, melyrül az hatalmas császárnak ő fölségénél erős hitt levele vagyom. Értjük annak okáért, hogy még ez ideig melléje nem álltal és tüle nem hallgatsz, meg nem gondolván nemzetedhez való igaz szeretetét, hanem az utálatos német mellett vagy. Kinek ez ideig minémő hasznát vetted, mind az egész magyar nemzettel jól tudhatod, [nem] egyebet az egy alázatnál és böcsületes[ég]nél (?), nagy sok fő magyar uraknak ok nélkül való gyalázatos halálánál, sok fő vitézeknek közöletek való fogyattásánál, jószágoknak mind egyképpen és mind másképpen el foglalásánál, és azzal való kereskedésénél. Így az nagy Isten mostan rajtatok meg könyörülvén, az hatalmas császárt gyámoltokká adván, és az fölséges Bocskay Istvánnal gondotok viseljük: Támasztván akaránk mostani irásunkkal által megtalálni, nem azért, hogy szükségés volna, [hanem] mint az magyar nemzetet szánván, azok között tégedet is inteni akarván, hogy meggondoljátok hatalmas császárnak nagy erejét, és az engedetlenségért reájad szállandó erős büntetésért az utálatos német mellől állj el. Érts egyet az nemzetötökből való igaz fejedelemetekkel, kit ha megcselekszöl, magadnak és maradéknak sokat használsz, és az hatalmas császárnak sok kegyelmességét veszed. Ha pediglen el múltadod, és az mi jó akaratunkból való intésünköt meg nem fogadod, meg érzed revid nap az hatalmas császárnak fejed elé szállandó erős büntetését, mind azokkal, valakik veled egyet értenek. Meggondolhatod, hogy az egy Isten hatalmas császárnak keziben atta birodalmát, ember kezibül ki sem veheti. Annak okáért akaránk idein meginteni, hogy te is idején magadat meg gondoljad, és az több magyar nemzettel egyet érts, mert ha múltatsz vele, talám akkor osztán, ha magad akarnád is meg cselekedni, azt az jó akaratot tüled el nem veszék. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségsben. Íratott az hatalmas császár várasában Nándorfejérvárat 15. Januárus 1605.

⁴³ MOL E 196 (Thurzó cs. levéltára) 18. cs. Fasc. 74. fol. 7–9. Bocskai István levele bethlenfalvi Thurzó Györgynek, Árva megye főispánjának, s királyi tanácsosnak. 1605. 04. 29. Bocskai dicséri, hogy mennyi jót tett a hazának. Arra kéri Thurzót, hogy gondolkodjon a nemzete ügyéről és az előtte álló dolgokról. Mind a Dunántúlon, s a Tiszántúlon csak neki és Dersffy Miklósnak van olyan tekintélye, amely meghatározza a többiek véleményét is. Megesküszik a felkelés vezetője: „Az Úr Isten az mi bizonságunk, hogy erre az indulatra soha nem vitt engem az én felfuvalkodásom, sem pediglen valami oknélküli való böcsület keresésem sem, de hazánk romlásán, s egész nemzetünknek veszedelmén való nagy szánakozásom, mely romlásban és veszedelemben be volt kegyelmed is rekesztetvén és foglalván.” Bocskai haszna mindebből a mozgalomból csak annyi, mint a többi főúr. Azt akarja megértetni Bocskai Thurzóval, hogy érzékenyebb van köztük: „Mert ez az mi ebben való előmenetelünk, hasznunk és böcsületünk is semmi nem egyéb az kegyelmed maga, és kegyelmedhez hasonló egyéb fő emberek hasznánál, böcsületinél, kiből annyival követi kegyelmedet nagyobb és bővebb rész, amennyivel egyebet felül halad az kegyelmed állapotjának érdeme. Sok szóval kegyelmednek, mint okos urnak ezekrül írunk, mert tudjuk, hogy kegyelmed tudhat mind azokrul az dolgokrul elmélkedni, akik az kegyelmed személyének ékesítésére, s hazája javának terjedésére valók, csak akarjuk kegyelmeddel azt meg értetni, hogy az mi szerencsénk és előmenetelünk, nem idegen az kegyelmed jó szerencséjének vagy hasznának és előmenetelnek az nevelésétül.” Az átállásra való biztatás egyik érveként mellékelte Bocskai – minden különösebb megjegyzés nélkül – Lala Mehmed pasa nagyvezír behódoltató pátensét, amelyet felül a mellékletben közölök. (fol. 8.)

Sándor Papp

ISTVÁN BOCSKAI'S OTTOMAN POLICY ON THE EVE OF THE UPRISING

Summary

The study provides a survey of the relations between István Bocskai and the Ottoman Empire on the eve of the outbreak of Bocskai's war of independence. When writing his study, the author relied on the works and publications of László Nagy, as well as Turkish sources and documents from the Hungarian National Archives. It can be proved that Bocskai intended to gain support from the Ottoman military before the outbreak of the war of independence, in order to seize power in Transylvania, and at the same time, he was ready to accept the sultan's authority. Subsequent to the preliminary negotiations, the Ottomans did not issue any letter of appointment or agreement to István Bocskai. Istanbul applied the same method to the Transylvanian refugees and their chosen leader, as did several times in the course of the 17th century to the anti-Habsburg Hungarian estates: Hungarian nobility was guaranteed the freedom of electing their ruler. Two copies of a letter of guarantee (*'ahdname-i hümayun*) had been sent to Bocskai, but none had reached him before military action was taken, neither was a copy obtained by the Dampierre Haiduks, when they set upon the Transylvanian-Ottoman camp in Temesvár. Thus, it was a mistake to believe that the imperial supreme command had any knowledge of István Bocskai's plans of changing sides. His Ottoman connection was only made clear when his men revealed it, hoping that they would escape their expectable punishment as a result. Bocskai himself gave up his Ottoman relations for a time, and he was most reluctant to continue with the dangerous enterprise. In the autumn of 1604, Bocskai's steps were primarily determined by fear, but his personal interests coincided with the intentions of the Hungarian estates, which led to the success of the uprising.

Grand Vizier Lala Mehmed realised the significance of the anti-Habsburg war of independence right at the beginning, and appointed István Bocskai King of Hungary and Prince of Transylvania immediately. It is not likely, however, that it was the grand vizier's own decision; he must have complied with a Hungarian request when issuing the certificate of appointment (*berat-i hümayun*). The political idea of restoring the Hungarian Kingdom under Ottoman rule, represented by both the Ottoman power and the anti-Habsburg Hungarian nobility, also lay behind this action.

At the end of 1604, measures were taken to specify the connections between the new Hungarian state and the Ottoman Empire. Grand Vizier Pasha Lala Mehmed continued his political campaign among the members of Hungarian nobility. In January 1605, he issued a warrant of subjugation, announcing the sultan's intention to appoint Bocskai king of the whole of Hungary, and summoning Hungarian nobility to show allegiance to the new ruler. He also issued passes for Bocskai's delegates, whose task was to negotiate and ratify a peace treaty in Istanbul that would establish the new Hungarian state. Lala Mehmed's warrant of subjugation is being published in the appendix of the study.

Sándor Papp

LA POLITIQUE TURQUE D'ISTVÁN BOCSKAI À LA VEILLE DE L'INSURRECTION

Résumé

L'objectif de cette étude consiste à examiner la relation entre István Bocskai et l'Empire ottoman au moment du déclenchement de la guerre d'indépendance de Bocskai. L'auteur s'est servi des œuvres et des publications de documents précédentes de László Nagy, mais il a aussi utilisé les sources turques et les documents des Archives Nationales de Hongrie. L'on peut constater qu'avant le déclenchement de la guerre d'indépendance, Bocskai voulait surtout s'appuyer sur les forces

militaires de l'autorité turque, prendre la principauté de Transylvanie tout en étant prêt à accepter la souveraineté du Sultan. A l'issue des négociations préalables, la Porte n'a délivré ni de lettre d'institution ni de convention pour Bocskai. Dans le cas des réfugiés transylvaniens et de leur chef élu, Constantinople a agi de la même manière qu'il l'a fait à plusieurs reprises au 17e siècle pour les Ordres hongrois anti-Habsbourg : il a garanti aux notables hongrois le droit d'élire librement leur souverain. Ce document (*hümâyûn d'ahdnâme*) a été envoyé à Bocskai même en deux exemplaires, mais celui-ci ne l'a pas reçu avant l'action militaire. Toutefois le document n'a pas été récupéré par les haïdouks de Dampierre attaquant le camp transylvanien et turc de Temesvár non plus. Par conséquent, l'hypothèse selon laquelle le commandement impérial aurait découvert à temps le plan de ralliement d'István Bocskai est erronée. La relation de celui-ci avec les Turcs n'a été révélée que plus tard, lorsque ses hommes l'ont trahi dans l'espoir d'éviter ainsi la peine présumée. Bocskai a cessé ses relations turques pendant quelque temps, il aurait, en fait, préféré renoncer à cette entreprise dangereuse. En automne 1604, la démarche de Bocskai a été essentiellement motivée par la peur, tandis que ses intérêts personnels coïncidaient avec la volonté des Ordres de Hongrie. Il en résultera le succès de l'insurrection déclenchée par la contrainte.

Le grand vizir Lala Mehmed a compris, dès le premier moment de la guerre d'indépendance, l'importance de la lutte anti-Habsbourg et il a aussitôt nommé István Bocskai roi de Hongrie et prince de Transylvanie. Il est peu probable qu'il s'agisse de l'initiative personnelle du grand vizir, il a plutôt cédé à la requête des Hongrois concernant la délivrance du document d'institution (*hümâyûn de berât*). Cet acte exprimait aussi une vieille intention politique de la puissance ottomane et des notables hongrois anti-Habsbourg qui visait à rétablir le Royaume de Hongrie sous la domination des Turcs.

Vers la fin de l'an 1604, quelques démarches ont été faites en vue d'établir le contact entre le nouvel État hongrois et la Porte. Le pacha et grand vizir Lala Mehmed continuait de mener sa propagande politique destinée aux notables hongrois. En janvier 1605, il a émis une patente d'assujettissement exprimant la volonté du sultan d'instituer Bocskai comme roi de toute la Hongrie et d'assurer la loyauté des notables hongrois. Peu de temps avant, il a aussi fait délivrer un laissez-passer pour les délégués de Bocskai qui étaient chargés de conclure avec la Porte l'accord de paix instituant le nouvel État hongrois. A la fin de l'étude, il figure en annexe la patente d'assujettissement, conservée en hongrois, de Lala Mehmed.

Sándor Papp

DIE TÜRKENPOLITIK VON ISTVÁN BOCSKAI AM VORABEND DES AUFSTANDES

Resümee

Ziel der Studie ist es, die beim Ausbruch des Freiheitskampfes von Bocskai bestehende Beziehung zwischen István Bocskai und dem Osmanischen Reich zu untersuchen. Der Verfasser baute während seiner Arbeit stark auf die früheren Werke, Schriftenausgaben von László Nagy auf, verwendete aber auch die türkischen Quellen und das Material des Ungarischen Staatsarchivs. Es kann festgestellt werden, dass sich Bocskai vor dem Ausbruch des Freiheitskampfes in erster Linie auf die militärische Kraft der türkischen Macht stützen wollte. Sein Ziel war die Ergatterung der fürstlichen Würde von Siebenbürgen, er war aber auch bereit, das Protektorat des Sultans zu akzeptieren. Die Pforte stellte für István Bocskai nach den Vorverhandlungen weder eine Ernennungsurkunde, noch einen Vertragsbrief des Sultans aus. Istanbul ging mit den Flüchtlingen aus Siebenbürgen und mit ihrem gewählten Führer vor, wie schon öfters im Falle der Habsburggegnerischen ungarländischen Stände im 17. Jahrhundert. Den ungarischen Adeligen gewährte er die Möglichkeit der freien Herrscherwahl. Diese Urkunde (*'ahdnâme hümâyûn*) war in zwei Exemplaren auf dem Weg zu Bocskai, doch kam sie bis zum Zeitpunkt des militärischen Eingriffs nicht bei ihm an. Sie kam aber auch nicht in die Hände der Haiducken von Dampierre, die das siebenbürgisch-türkische Lager bei Temesvár (Temeschburg) angriffen. Es war also falsch voraus-

zusetzen, dass die kaiserliche militärische Führung rechtzeitig über den Übertrittsplan von István Bocskai informiert gewesen sei. Die türkische Beziehung des ungarischen Aristokraten wurde erst klar, als diese von seinen Männern verraten wurde, wodurch sie sich der zu erwartenden Bestrafung entziehen wollten. Auch der Aristokrat gab seine türkischen Beziehungen für eine Zeit auf; am liebsten wäre er vom gefährlichen Unterfangen zurückgetreten. Die Schritte von Bocskai wurden im Herbst 1604 vor allem durch die Angst motiviert, seine persönlichen Interessen entsprachen aber den Vorhaben der ungarländischen Stände. Dies führte zum Erfolg des Aufstandes, der aus einem Zwang heraus entstanden war.

Großwesir Lala Mehmed spürte im ersten Augenblick des Freiheitskampfes, welche Bedeutung der Angriff gegen die Habsburger hat, und so ernannte er István Bocskai sofort zum König von Ungarn und zum Fürsten von Siebenbürgen. Es ist nicht wahrscheinlich, dass sich der Großwesir völlig von sich selbst aus zu diesem Schritt entschloss. Er erfüllte wohl eine ungarische Bitte, als er die Ernennungsurkunde (berät hümâyûn) ausstellte. In diesem Akt steckte auch eine frühere politische Absicht, die sowohl von den osmanischen Mächten, als auch von den Habsburg-gegnenden ungarländischen Adeligen, die mit diesen osmanischen Mächten in Beziehung standen, vertreten wurde: die Wiederherstellung des Königreichs Ungarn, das unter türkischer Herrschaft gestanden war.

Ende 1604 gab es Schritte, die Beziehung zwischen dem neuen ungarischen Staat und der Pforte herauszubilden. Einerseits setzte Pascha Großwesir Lala Mehmed seine politische Agitation unter den ungarländischen Adeligen fort. Er erließ im Januar 1605 ein Unterwerfungspatent, wonach der Sultan Bocskai zum König von ganz Ungarn machen möchte, und ihm die ungarländischen Adeligen Treue schwören sollten. Andererseits hatte er kurze Zeit vorher für die Gesandten von Bocskai Reisepässe ausstellen lassen. Die Aufgabe dieser Gesandten war es, im Verlauf der Verhandlungen in Istanbul mit der Pforte den Friedensvertrag zu schaffen, der den neuen ungarischen Staat begründet. Im Anhang der Studie findet sich das in ungarischer Sprache erhalten gebliebene Unterwerfungspatent des Lala Mehmed.

Шандор Пapp

ПОЛИТИКА ИШТВАНА БОЧКАИ ПО ОТНОШЕНИЮ К ТУРКАМ НАКАНУНЕ ВОССТАНИЯ

Резюме

Целью исследования является обзор отношений между Иштваном Бочкай и Турецкой империей в период начала освободительной борьбы, возглавленной Бочкай. В своем анализе автор в значительной мере опирался на более ранние историографические работы Ласло Надь, документальные издания, более того, были использованы турецкие источники и материалы Венгерского Государственного Архива. Можно установить, что до начала освободительной борьбы Бочкай намеревался в первую очередь опираться на военную мощь турецкой власти, его целью было заполучение Трансильванского княжества, в то же время он готов был принять и турецкое господство. После предварительных переговоров Порта не выставила для Бочкай ни приказа султана о назначении его на пост, ни письма-договора. Константинополь поступил аналогичным образом в отношении трансильванских беженцев и избранного ими предводителя. Как это неоднократно случалось в отношении венгерских сословий, настроенных против Габсбургов в XVII веке, венгерской аристократии была обеспечена возможность свободного выбора своего сеньора. Этот документ ('ahdnâme hümâyûn) в двух экземплярах уже находился в пути к Бочкай, но не попал ему в руки до момента начала военного выступления, точно так же не попал он и в руки воеводы Дампьера, напавшего на трансильванско-турецкий лагерь в Темешуаре. Таким образом было бы ошибочным предполагать, что кайзеровское военное руководство своевременно было извещено о планах перехода Иштвана Бочкай на другую сторону. Связь венгерского властителя с турками стала очевидной лишь тогда, когда его подданные предали его с це-

лю заслужить более мягкое наказание или вообще просто избежать наказания. Главный венгерский воевода и сам на время отказался от поддержки связей с турками, охотнее всего он отказался бы от всего рискованного предприятия. Поступки Бочкай в 1604 году мотивировались главным образом страхом, однако его личные интересы сопрягались с намерениями венгерских имущественных сословий. Это стало причиной успеха восстания, начатого из принуждения.

Великий полководец Лала Мехмед с первого момента освободительной борьбы чувствовал, какое огромное значение имеет наступление против Габсбургов, и немедленно провозгласил Иштвана Бочкай королем Венгрии и князем Трансильвании. Мало вероятно, что великий визирь решился на этот шаг абсолютно по собственной воле, несомненно была сделана уступка венгерским просьбам при составлении документа о назначении на должность (*berâî hûmâûîî*). В этом жесте крылось и то прежнее политическое намерение, которое было свойственно как османскому владыке, так и его приверженцам—венгерским господам, настроенным против Габсбургов: реставрировать Венгерское Королевство под турецким владычеством.

В конце 1604 года были сделаны шаги по оформлению отношений между Турецкой Портой и новым венгерским государством. С одной стороны, великий визирь паша Лала Мехмед продолжал вести политическую агитацию среди венгерских аристократов. В январе 1605 года был выпущен патент с целью подчинения всей Венгрии, согласно которому султан хотел распространить власть Бочкай на всю территорию Венгрии, с целью, чтобы венгерские аристократы посягнули ему на верность. Незадолго до этого был выдан паспорт-виза на имя послов Бочкай, задачей которых было в ходе константинопольских переговоров учредить с Портой новый договор о мире, учреждающий новое венгерское государство. В конце историографической работы прилагается сохранившийся на венгерском языке патент Лала Мехмеда о подчинении Венгрии.